

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

ПРОВЕДЕННЯ РУБОК В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПЗФ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації з проведення рубок в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Карпатського регіону

Вступ

Чинне лісове законодавство України не передбачає жодних окремих правил ведення лісового господарства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а лише встановлює відповідні обмеження на проведення тих чи інших заходів в межах різних категорій ПЗФ. Відповідно, існуючі господарсько-орієнтовані правила не враховують пріоритетність екологічних функцій територій ПЗФ, підтримують застарілу парадигму, в якій лісові заповідні території, як на потенційно придатні до експлуатації та дозволяють низку зловживань під час ведення лісового господарства.

Для прикладу, ЕПЛ нещодавно писала про те, як 6 установ ПЗФ Карпатського регіону замаються експортом ділової деревини, яка була отримана під час проведення санітарних рубок¹. Трапляються і випадки проведення в межах природно-заповідного фонду заборонених видів рубок².

Зважаючи на це, постає необхідність напрацювання змін до чинного законодавства та рекомендації щодо проведення рубок в межах природно-заповідного фонду. Нижче наводимо приклад таких рекомендації для Карпатського регіону.

1. Загальні положення

1.1. Методичні рекомендації з проведення рубок в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Карпатського регіону (далі Рекомендації) складено на основі Закону України "Про Природно-заповідний фонд України", Постанов Кабінету Міністрів України № 555 від 27 липня 1995 року Про затвердження "Санітарних правил

¹ Шість карпатських установ ПЗФ займаються експортом ділової деревини, заготовленої під час санітарних рубок <http://epl.org.ua/announces/shist-karpatskyh-ustanov-pzf-zajmayutsya-eksportom-dilovoyi-derevyny-zagotovlenoyi-pid-chas-sanitarnyh-rubok/>

² Чи буде покарано винних у незаконних рубках в ПЗФ лісівників? <http://epl.org.ua/announces/chy-bude-pokarano-vynnyh-u-nezakonnyh-rubkah-v-pzf-lisivnykiv/>

в лісах України", та № 724 від 12 травня 2007 року "Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів", напрацювань науковців та досвіду вітчизняних і закордонних практиків.

1.2. Основними видами лісівничих заходів, у здійсненні яких на сьогодні є потреба в межах природно-заповідного фонду Українських Карпат є: санітарно-оздоровчі заходи, заходи з переформування, ландшафтні рубки та заходи з боротьба з інвазійними видами дерев.

2. Рубки переформування

2.1. Заходи з переформування проводяться з метою підвищення стійкості лісових екосистем, їх адаптації до кліматичних змін, а також збереження і примноження біорізноманіття лісу. В результаті їх проведення повинні сформуватись змішані різновікові ліси з складною просторовою структурою, які зможуть функціонувати без втручання людини. Параметри цільових деревостанів визначаються структурою пралісових екосистем відповідно до корінного типу лісу.

2.2. Заходи з переформування деревостанів здійснюються за кілька прийомів поетапно для формування цільового деревостану. Період між черговими етапами втручання визначається відповідно до біології порід, ґрунтових і гідрологічних умов, особливостей рельєфу, структури та породного складу деревостану, стійкості дерев, наявності та стану підросту і трав'яного покриву, випадання дерев тощо. Його тривалість складає, як правило 5-10 років.

2.3. В залежності від параметрів деревостану відбір дерев для рубки переформування здійснюється одним з двох методів: вибірки окремих дерев або вибірки груп дерев.

2.4. Метод вибірки окремих дерев є більш прийнятним та повинен бути основним, особливо у межах природно-заповідного фонду. Відбір дерев у рубку переформування при вибірці окремих дерев здійснюється у такому порядку:

- підбір і маркування цільових дерев (дерев майбутнього);
- маркування габітатних дерев, цінних для біорізноманіття (за наявності);
- відведення у рубку дерев, які є конкурентами для цільових дерев, з метою створення сприятливих умов для росту і плодоносіння останніх та прогалин в наметі лісу для появи і розвитку підросту.

2.4.1. Цільові дерева (дерева майбутнього) Для кожної ділянки підбираються у кількості 60-100 шт./га для хвойних лісів і 40-80 шт./га для листяних лісів. Цільові дерева маркуються фарбою (кільце по периметру стовбура на висоті 1,3 м, бажано червоною або помаранчевою фарбою), нумеруються, визначається порода, заміряється їх діаметр і висота та описується їх стан. В якості цільових, підбираються дерева, які здатні плодоносити і відповідають таким критеріям:

- видовий склад майбутнього деревостану;
- висока життєвість дерева і наявність достатньо довгої крони, для захисту від сонячних опіків після зменшення повноти деревостану;
- правильна "симетрія" стовбура, для забезпечення майбутнього лісу якісним насіннєвим матеріалом.

2.4.2. З метою збереження біорізноманіття, на кожній ділянці залишаються габітатні дерева: дерева-велетні, а також дуплясті, з порожнинами у стовбурі, з гніздами птахів, субстрати для рідкісних видів грибів, мохів, лишайників та ін. Габітатні дерева маркуються (кільце "хвилькою" по периметру стовбура на висоті 1,3 м, бажано синьою або зеленою фарбою), нумеруються, визначається деревна їх порода, заміряється діаметр і висота та описуються. Крім габітатних дерев, на ділянках з переформування залишається лежача та стояча мертва деревина різних стадій розкладу.

2.4.3. Для проведення рубки переформування відводяться дерева, які складають конкуренцію деревам майбутнього та/або з метою створення прогалин у деревостані для появи і розвитку природного поновлення. Крім того у рубку відводяться дерева, які можуть складати небезпеку під час розробки лісосіки, розташовані на трелювальних шляхах, а також свіжозаселені короїдом-друкарем, свіжі буреломні і вітровальні дерева ялини, з метою недопущення спалахів всихання. Всі відведені дерева нумеруються на висоті 1,3 м, на кореневій лапі ставиться клеймо та дублюється номер, заміряється діаметр, визначається клас технічної придатності, для модельних дерев заміряється висота. Рекомендований обсяг вибірки за один прийом для пристигаючих деревостанів - до 60 м³/га, для стиглих і перестійних - до 80 м³/га.

2.5. Груповий метод відбору дерев у рубку переформування доцільно застосовувати, коли є потреба зменшити тривалість трансформації одноярусного насадження у змішаний структурований ліс - у стиглих та перестійних культурах, у деревостанах, що втрачають свою природну стійкість, тощо, а також коли у залежності

від рельєфу та інших природних умов рівномірне зрідження є недоцільним через великі ризики значного пошкодження залишуваних дерев. При груповому відборі дерев створюються вікна розміром до 0,1 га. За проведення одного етапу рубки переформування площа суцільного вирубування (сума площ всіх вікон) не може перевищувати 0,25 гектара з розрахунку на 1 гектар площі, а обсяг деревини, що вирубується, становити не більш як 25 відсотків наявного запасу деревостану. Для кожного вікна заміряються його розміри та проводяться обліки природного поновлення. Всі дерева нумеруються на висоті 1,3 м, на кореневій лапі ставиться клеймо та дублюється номер, заміряється діаметр, визначається клас технічної придатності, для модельних дерев заміряється висота.

2.6. Обліки природного поновлення здійснюються на окремих облікових ділянках, при підборі ділянки для здійснення заходів з переформування, одразу після проведення рубки переформування, а також кожні наступні 5 років. Сумарна площа облікових ділянок повинна становити не менше, як 1% від загальної площі ділянки з переформування.

2.7. У випадку недостатньої кількості природного поновлення через 5-10 років після проведення чергового етапу переформування здійснюються заходи для сприяння природному поновленню та/або створення часткових піднаметових культур з порід, яких не вистачає в цільовому деревостані.

2.8. Облікова карта заводиться для кожної ділянки, на якій проводяться заходи з переформування та зберігається постійно, а її дані використовуються при проведенні робіт з лісовпорядкування та розробки проекту організації. До неї вносяться результати обстеження деревостанів, параметри цільових деревостанів, проведені заходи та результати переформування через кожні 5-10 років.

3. Санітарні рубки

3.1. Заходи з поліпшення санітарного стану лісів є частиною комплексу профілактичних заходів, які здійснюються з метою збереження стійкості насаджень, запобігання розвитку патологічних процесів у лісі, зменшення шкоди, що завдається шкідниками, хворобами, ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха. До заходів з покращення санітарного стану лісів відносять вибіркові санітарні рубки, суцільні санітарні рубки, ліквідацію захаращеності, а також профілактику виникнення та

поширення осередків шкідників і хвороб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хвороб лісу.

3.2. Суцільні санітарні рубки у межах ПЗФ Карпат дозволені лише у господарських зонах національних природних парків та регіональних ландшафтних парків і зонах антропогенних ландшафтів біосферних заповідників, виключно у разі виникнення аварій та настання стихійного лиха. При їх плануванні і проведенні всі життєздатні дерева на ділянці необхідно залишати в якості насінників. Площа суцільного зрубу залежить від площі пошкодження. Усі суцільні санітарні рубки на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, підлягають процедурі оцінки впливу на довкілля. При плануванні лісовідновлення перевага надається природному поновленню, без створення лісових культур, або змішаному лісовідновленню, з висадкою саджанців тих порід, яких не вистачає на ділянці, однак відповідно до ґрунтово-кліматичних умов (корінного типу лісу) вони повинні б бути.

3.3. Вибіркові санітарні рубки здійснюються у пошкоджених та/або ослаблених лісах шляхом вилучення сухостійних, відмираючих, дуже ослаблених внаслідок пошкодження насаджень пожежами, шкідниками, хворобами лісу і внаслідок аварій та стихійного лиха окремих дерев або їх груп. При вилученні груп дерев площа вікна у деревостані бути меншою, ніж 0,1 га. Дерев, які підлягають вирубуванню, особливо у хвойних насадженнях, відбираються до масового заселення їх стовбуровими шкідниками або ураження хворобами. При відборі дерев у рубку слід користуватись критеріями наведеними у пунктах 15-25 Санітарних правил в лісах України та категоріями стану дерев (Додаток 3 до Санітарних правил).

3.3.1. При проведенні вибіркового санітарного рубок забороняється знижувати повноту насаджень нижче встановлених показників:

0,3 - у деревостанах твердолистяних порід;

0,4 - в інших деревостанах;

0,1 - у деревостанах господарських зон національних природних парків та регіональних ландшафтних парків і зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

3.3.2. Під час відведення насадження для проведення вибіркового санітарного рубок проводиться нумерація дерев, що підлягають вирубуванню, починаючи з тих, що мають ступінь товщини стовбура 24 сантиметри і більше на висоті 1,3 метра, та складається нумераційна відомість дерев. З метою забезпечення можливості контролю

після проведення вибіркового санітарного рубки та зменшення корупційних ризиків номери вартує продублювати на кореневій лапі відведених дерев, поруч з клеймом.

3.3.3. З метою збереження біорізноманіття, на кожній ділянці залишаються габітатні дерева: дерева-велетні, а також дуплясті, з порожнинами у стовбурі, з гніздами птахів, субстрати для рідкісних видів грибів, мохів, лишайників та ін. Габітатні дерева маркуються шляхом нанесення кільця ("хвилькою") по периметру стовбура на висоті 1,3 м, бажано синьою або зеленою фарбою. Крім того, на ділянках, де проводяться вибіркові санітарні рубки залишається мертва деревина (неліквід) у обсязі не менше ніж 30 м³/га.

3.3.4. Вибіркові санітарні рубки *не проводяться*: у межах природних заповідників; заповідних зон біосферних заповідників, національних природних парків та регіональних ландшафтних парків; ділянках, що визначені як праліси, квазіпраліси чи природні ліси; пралісових пам'яток природи; заповідних урочищах; заказниках, якщо це суперечить їх цілям і завданням.

3.4. Ліквідація захаращеності здійснюється шляхом прибирання поваленого сухостою (з відхиленням стовбура більше ніж на 30 градусів від вертикальної осі) та хмизу. Відповідно до пункту 36, Санітарних правил, ліквідація захаращеності, в насадженнях листяних порід у межах природно-заповідного фонду (крім господарських зон національних природних парків, регіональних ландшафтних парків та зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників) не проводиться. Більше того, у межах природно-заповідного фонду, повалений сухостій та хмиз не можуть розглядатися, як захаращення деревостанів, це невід'ємна частина лісової екосистеми, яка відіграє важливу роль для збереження біорізноманіття, зокрема дереворуйнівних грибів, низки видів мохів, лишайників, вищих судинних рослин, комах-ксилофагів, окремих видів птахів, земноводних, плазунів, дрібних ссавців та інших. Тому, від проведення заходів з ліквідації захаращеності вартує утриматись у всіх лісах природно-заповідного фонду, а якщо є небезпека поширення шкідників і хвороб лісу доцільно проводити вибіркову санітарну рубку.

4. Ландшафтні рубки

4.1. Ландшафтні рубки проводяться у відповідності до пунктів 40-46 Правил поліпшення якісного складу лісів і можуть бути таких видів: догляду, реконструктивні, регулювання співвідношення типів ландшафтів, пейзажні та планування території.

4.2. Ландшафтні реконструктивні рубки малоцінних лісів проводяться з метою заміни існуючих лісів на більш цінні, довговічні та декоративні. В умовах ПЗФ Карпат вони повинні використовуватись у першу чергу, для боротьби з інвазійними видами дерев. При відведенні ландшафтних реконструктивних рубок малоцінних лісів враховується видовий склад і просторова структура майбутнього (цільового) деревостану. Відбір дерев здійснюється аналогічно, як при відведенні рубок переформування. При проведенні таких рубок бажано забирати не більше, як 25% запасу деревостану з розрахунку на 1 га, а площа вирубуваних вікон не повинна перевищувати 0,1 га. Проведення ландшафтних реконструктивних рубок малоцінних лісів може поєднуватися із здійсненням лісокультурних заходів (створенням часткових піднаметових культур з використанням виключно аборигенних видів порід).

4.3. Ландшафтні рубки регулювання співвідношення типів ландшафтів проводяться з метою створення оптимальної площі різних типів ландшафтів (закритих, напіввідкритих та відкритих) залежно від природних зон. В умовах природно-заповідного фонду Українських Карпат вони використовуються для запобігання деградації (заростання) лучних екосистем - гірських пасовищ (полонин), лісових біополян, лучних угруповань біля населених пунктів. Незважаючи на переважно антропогенне походження, лучні біогеоценози є дуже багатими на біорізноманіття, адже вони є середовищем існування для безлічі видів (рослин, комах, птахів, дрібних ссавців. та ін), серед яких багато рідкісних.

4.3.1. При їх здійсненні вирубуються всі дерева, підріст і підлісок на відведеній території, яка заростає.

4.3.2. Ландшафтні рубки регулювання співвідношення типів ландшафтів можуть поєднуватись з такими заходами, як розкорчовка пнів, сінокосіння, регульований випас худоби, контрольоване спалювання пнів і хмизу, тощо. Використання хімічних засобів (гербіцидів) для боротьби з порослю в межах природно-заповідного фонду заборонено.

4.4. Пейзажні рубки проводяться з метою розкриття мальовничих перспектив і пейзажів ландшафту, створення нових оглядових місць, виділення декоративних груп і окремих дерев. Вони здійснюються в межах дендропарків, лісопарків, рекреаційно-

туристичних маршрутів, відпочинкових зон поблизу населених пунктів, біля туристичних кемпінгів, тощо.

4.4.1. В пейзажну рубку відводяться дерева, які закривають огляд мальовничих краєвидів, скель, водоспадів, печер, декоративних дерев та їх груп, дерева, які займають територію, де планується створення біогруп декоративних чи рідкісних видів дерев, тощо

4.4.2. Пейзажні рубки можуть поєднуватись з висадкою декоративних та/або рідкісних видів дерев і кущів (за винятком інвазійних видів).

4.5. Ландшафтні рубки планування території проводяться у зв'язку з необхідністю будівництва інженерних споруд, створення штучних водойм, дорожньо-стежкової мережі, будівельних майданчиків, тощо. Об'єкти, для підтримки чи створення яких, здійснюються такі рубки повинні бути передбачені в Проекті організації території установи ПЗФ та охорони її природних комплексів, матеріалах лісовпорядкування, проектах створення, тощо.

4.5.1. Вирубуванню підлягають аварійно-небезпечні дерева поблизу будівель, автомобільних і лісових доріг, туристичних маршрутів, кемпінгів, відпочинкових зон, дерева, які заважають створенню або функціонуванню вищезгаданих об'єктів, тощо.

5. Рубки інвазійних видів

5.1. Боротьба з інвазійними видами дерев., як окремих захід взагалі не передбачений чинними постановами, які регулюють проведення лісівничих заходів в Україні. Тому для боротьби з такими видами в умовах діючого законодавства можна частково застосовувати *ландшафтні реконструктивні рубки малоцінних лісів та ландшафтні рубки регулювання співвідношення типів ландшафтів* (при інвазії на лучні екосистеми). Також при проведенні рубок переформування за наявності в складі деревостану інвазійних видів їх потрібно першочергово забирати з насадження.

Автор: Мирослав Кабаль, завідувач лабораторії лісознавства Карпатського біосферного заповідника.